

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN
BOLALARDA KO'RGAZMALI METODIKALARDAN FOYDALANISH

Musirmonova Dilobar Odil qizi

Jurayeva E'zoza Orif qizi

Qashqadaryo pedagogika texnikumi o'qituvchilari

**PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF USING VISUAL METHODS FOR
CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS IN INCLUSIVE EDUCATION**

Musirmonova Dilobar Odil qizi,

Jurayeva E'zoza Orif qizi

Teachers of the Qashqadaryo Pedagogical College

Annotatsiya. *Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishda ko'rgazmali metodikalardan foydalanishning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Vizual vositalar, didaktik materiallar va interaktiv texnologiyalar orqali ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, ko'rgazmali metodlar bolalarning tushunish darajasini oshiradi, mulohaza ko'nikmalarini rivojlantiradi va o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi.*

Kalit so'z: *inklyuziv ta'lim, eshitishida nuqson, ko'rgazmali metodlar, vizual ta'lim, didaktik materiallar, maxsus pedagogika, kommunikativ rivojlanish, adaptatsiya.*

Abstract: *This article examines the use of visual teaching methods in inclusive education for children with hearing impairments. It highlights the role of visual aids, interactive technologies, and sign-based communication in improving understanding and participation. The study shows that visual methods enhance learning outcomes, communication skills, and students' motivation, while supporting their successful adaptation to the educational environment.*

Keywords: *inclusive education, hearing impairment, visual methods, visual learning, teaching aids, communication skills, adaptation, special education.*

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimi barcha bolalarga teng imkoniyat yaratishni ko'zda tutadi. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Bunday bolalar uchun ta'lim jarayonida asosiy qiyinchilik og'zaki nutqni to'liq qabul qila olmaslik bilan bog'liq bo'lib, bu ularning bilimlarni o'zlashtirishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli inklyuziv ta'limda ko'rgazmali metodikalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Vizual vositalar orqali axborotni uzatish, tushuntirish va mustahkamlash eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishiga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim bugungi kunda nafaqat pedagogik tizimning muhim yo'nalishi, balki jamiyatning har bir bolaga teng imkoniyat yaratishga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi

muhim ijtimoiy hodisa sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni umumiy ta‘lim jarayoniga samarali jalb etish masalasi alohida e‘tibor talab qiladi. Chunki bunday bolalarning ta‘lim jarayonidagi muvaffaqiyati ko‘p jihatdan axborotni qanday shaklda qabul qilishi, uni qay darajada tushunishi va amaliyotda qo‘llay olishi bilan bog‘liq. Eshitishdagi cheklov og‘zaki nutqni to‘liq idrok etishga ma‘lum darajada to‘sqinlik qilganligi sababli, ular uchun ta‘limda ko‘rish analizatori asosiy tayanch manbaga aylanadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ko‘rgazmali metodlar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni o‘qitishda oddiy yordamchi vosita emas, balki ta‘lim mazmunini yetkazishning asosiy va eng samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi.

Ko‘rgazmali metodlarning pedagogik mohiyati shundaki, ular o‘quv materialini ko‘z bilan ko‘rish, tasavvur qilish, predmet yoki hodisaning obrazli ifodasini qabul qilish orqali o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Har qanday bola uchun ko‘rish orqali o‘rganish muhim bo‘lsa-da, eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun bu jarayon yanada hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki ular eshitish orqali yetarli axborot ololmagan hollarda, vizual obrazlar, belgi, ramz, shakl, rang va harakat vositasida dunyoni anglaydi. Shu sababli ko‘rgazmali metodlar yordamida abstrakt tushunchalarni ham konkret va tushunarli ko‘rinishga keltirish mumkin bo‘ladi. Bu esa nafaqat bilimni yetkazishni yengillashtiradi, balki bolaning idrok etish, solishtirish, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi kognitiv faoliyatlarini ham faollashtiradi. Ko‘rgazmali metodlarning yana bir muhim tomoni shundaki, ular diqqatni jalb qilish va uni ma‘lum muddat davomida ushlab turish imkonini beradi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda diqqatning barqarorligi juda katta ahamiyatga ega, chunki ular uchun axborotni qabul qilish jarayoni ko‘pincha ko‘proq kuch talab qiladi. Rangli rasmlar, sxemalar, modellashgan vaziyatlar, predmetli namoyishlar yoki interaktiv tasvirlar orqali berilgan material bola uchun qiziqarli va jonli ko‘rinadi. Natijada u passiv kuzatuvchi emas, balki dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Bu esa bilimni uzoq muddat xotirada saqlashga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ko‘rgazmali metodikalar turli shakllarda namoyon bo‘ladi va ular orasida vizual didaktik materiallar alohida o‘rin tutadi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda rasmlar, piktogrammalar, kartochkalar, diagrammalar, jadvallar, ko‘rsatkich belgilar va sxemalardan keng foydalaniladi. Bunday vositalar murakkab ma‘lumotni soddalashtirish, bo‘laklarga ajratish va bosqichma-bosqich tushuntirish imkonini beradi. Masalan, yangi so‘zlarni o‘rgatishda rasmi kartochkalardan foydalanish bolaning so‘z ma‘nosini eslab qolishiga sezilarli darajada yordam beradi. Bola “olma”, “qush”, “maktab”, “oila” kabi tushunchalarni og‘zaki izohdan ko‘ra rasm bilan tezroq bog‘laydi. Xuddi shuningdek, diagramma va jadvallar ma‘lum jarayonlar ketma-ketligini ko‘rsatishda juda qulaydir. Masalan, kun tartibi, gigiyena bosqichlari, fasllar almashinuvi yoki oddiy matematik tushunchalarni ko‘rgazmali jadval asosida tushuntirish bolaning materialni yaxshiroq qabul qilishiga imkon yaratadi. Vizual didaktik materiallarning afzalligi yana shundaki, ular bolada mustaqil fikrlashni ham rag‘batlantiradi. Bola rasmga qarab predmetni nomlaydi, ikki tasvirni solishtiradi, sxemadan kerakli ma‘lumotni topadi, kartochkalar orqali guruhlaydi yoki ketma-ketlikni tiklaydi. Bunday topshiriqlar uning nafaqat nutqiy va aqliy

rivojiga, balki mantiqiy tafakkuriga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, ko'rgazmali materiallar bolaga tayyor javobni berishdan ko'ra, uni mushohada qilishga undaydi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv va raqamli vositalarning o'rni tobora ortib bormoqda. Bu ayniqsa inklyuziv ta'limda sezilarli ahamiyat kasb etadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun multimedia vositalari, animatsiyalar, interaktiv doskalar, subtitrli videolar, elektron taqdimotlar va vizual ilovalar juda qulay o'quv muhiti yaratadi. Chunki bunday vositalar o'quv materialini jonlantiradi, uni statik axborot emas, harakatli va diqqatni tortuvchi shaklga keltiradi. Harakatli tasvirlar, rangli ifodalar va ekranda bir vaqtning o'zida matn hamda obrazning berilishi materialni anglashni ancha osonlashtiradi. Masalan, biror mavzu bo'yicha oddiy og'zaki tushuntirish eshitishida nuqsoni bo'lgan bola uchun yetarli bo'lmasligi mumkin, lekin o'sha mazmun subtitrli video, piktogramma, qisqa yozuv va imo-ishora bilan birgalikda berilsa, axborot bir necha vizual kanal orqali mustahkamlanadi. Bu esa o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. Interaktiv raqamli vositalar bolaga mustaqil ishlash imkonini ham beradi. U ekrandagi belgilarni tanlaydi, topshiriqni takroran ko'rib chiqadi, xatolarini tuzatadi, o'zi uchun qulay tempda ishlaydi. Bunday yondashuv bolada o'z-o'ziga ishonch hissini kuchaytiradi, chunki u materialni tushunish uchun boshqalardan doimiy yordam kutib o'tirmaydi.

Ko'rgazmali metodikalar tizimida imo-ishora va vizual kommunikatsiya ham juda muhim o'rin tutadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda faqat didaktik materiallarning o'zi yetarli emas; o'qituvchining o'zi ham axborotni vizual qo'llab-quvvatlay olishi kerak. Imo-ishora, yuz ifodasi, mimika, lab harakatlari, tana tili va ko'z bilan muloqot qilish bunday bolalar uchun ta'limiy axborotning ajralmas tarkibiy qismidir. O'qituvchi o'z nutqini qo'l harakatlari bilan boyitsa, asosiy fikrni yuz ifodasi bilan mustahkamlasa va dars jarayonida aniq, ravshan, ko'rinadigan tarzda muloqot olib borssa, bola axborotni ancha yengil qabul qiladi.

Vizual kommunikatsiyaning afzalligi shundaki, u faqat tushunishni emas, balki ijtimoiylashuvni ham kuchaytiradi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bola ko'pincha o'z fikrini erkin ifoda eta olmaslik yoki boshqalarni to'liq tushunmaslik sababli muloqotda chekinib qolishi mumkin. Agar pedagog va tengdoshlari bilan muloqot vizual va ochiq shaklda tashkil etilsa, unda bunday bolada ijtimoiy ishtirok hissi kuchayadi. U darsdagi faoliyatga qo'shiladi, savollarga javob qaytaradi, vazifalarni bajarishda sheriklari bilan hamkorlik qiladi. Bu esa uning ijtimoiy moslashuvini yaxshilaydi va o'zini jamoaning teng a'zosi sifatida his etishiga yordam beradi.

Ko'rgazmali-amaliy metodlar ham alohida samaradorlikka ega. Bu metodlarda bola faqat kuzatmaydi, balki o'zi harakat qiladi, predmetlar bilan ishlaydi, tajriba o'tkazadi, modellarni yig'adi, narsalarni ushlab ko'radi va amaliy faoliyat orqali bilimni o'zlashtiradi. Ayniqsa, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bu yondashuv juda muhim, chunki ular ko'rish bilan birga sezgi-harakat tajribasi asosida ham yaxshi o'rganadi. Masalan, konstruktorlar bilan ishlash, geometrik shakllarni joylashtirish, ranglar va predmetlarni guruhlash, oddiy tajribalarni bajarish, amaliy mashqlar orqali tushunchani mustahkamlash bilimni yanada chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi. Bunday metodlar bolaning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. U tayyor ma'lumotni shunchaki qabul qilmaydi, balki harakat qilib

ko‘radi, solishtiradi, natijani ko‘radi va o‘zicha xulosa chiqaradi. Shuningdek, bilimni amaliyot bilan bog‘lash imkoniyati kuchayadi. Masalan, “katta-kichik”, “og‘ir-yengil”, “yumshoq-qattiq” kabi tushunchalar og‘zaki izohdan ko‘ra predmetli mashg‘ulotlar orqali osonroq o‘zlashtiriladi. Bu esa ta‘limni hayotiy va mazmunli qiladi. Ko‘rgazmali metodlarning samaradorligi haqida gapirganda, avvalo, ularning moslashuv jarayoniga ijobiy ta‘sirini ta‘kidlash lozim. Inklyuziv ta‘lim muhitiga kirib kelgan eshitishida nuqsoni bo‘lgan bola uchun yangi joy, yangi odamlar, yangi qoidalar tabiiy ravishda ma‘lum qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Agar dars jarayoni faqat og‘zaki tushuntirishlarga asoslangan bo‘lsa, bunday bola o‘zini chetda qolgandek his qilishi mumkin. Ko‘rgazmali metodlar esa uni ta‘lim jarayonining ichiga olib kiradi. Bola ko‘radi, tushunadi, kuzatadi, ishtirok etadi. Natijada u o‘zini begona emas, faol qatnashchi sifatida his eta boshlaydi.

Bu metodlarning yana bir muhim natijasi o‘quv motivatsiyasining ortishida namoyon bo‘ladi. Rangli, harakatli, mazmunli va qiziqarli vizual materiallar bolani darsga jalb qiladi. U o‘qishni zerikarli majburiyat emas, anglash mumkin bo‘lgan faoliyat deb qabul qiladi. Muvaffaqiyatli bajarilgan topshiriqlar esa bolada “men qila olaman” degan ichki ishonchni shakllantiradi. Bu holat ayniqsa emotsional rivojlanish nuqtai nazaridan juda muhim. Chunki eshitishida nuqsoni bo‘lgan ayrim bolalarda noto‘g‘ri tashkil etilgan ta‘lim sharoiti sababli ishonchsizlik, tortinchoqlik, o‘zini cheklash, hatto qo‘rquv holatlari kuzatilishi mumkin. Ko‘rgazmali metodlar esa bu psixologik to‘siqlarni yumshatishga yordam beradi. Umuman olganda, ko‘rgazmali metodlar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun faqat bilim berish vositasi emas. Ular bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan kuchli pedagogik mexanizmdir. Bu metodlar orqali bola o‘quv materialini yaxshiroq tushunadi, muloqot qilishni o‘rganadi, jamoadagi o‘rnini his qiladi, mustaqil harakat qiladi va o‘z imkoniyatlariga ishonch hosil qiladi. Shu bois inklyuziv ta‘limda ko‘rgazmali metodikalardan foydalanish masalasiga oddiy metod tanlovi sifatida emas, balki ta‘limning insonparvar, moslashuvchan va samarali tashkil etilishining muhim sharti sifatida qarash lozim.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta‘lim jarayonida eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda ko‘rgazmali metodikalardan foydalanish muhim pedagogik zaruratdir. Vizual vositalar orqali ta‘lim jarayonini tashkil etish bolalarning bilimlarni o‘zlashtirishini yengillashtiradi, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi va o‘quv motivatsiyasini oshiradi. Shu bois ta‘lim jarayonida ko‘rgazmali metodlarni tizimli va maqsadli qo‘llash, zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish hamda pedagoglarning ushbu yo‘nalishdagi kompetensiyasini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris, 2024.
2. OECD. Inclusive Education for Diverse Societies. Paris, 2023.
3. Marschark M., Spencer P. The Oxford Handbook of Deaf Studies in Learning and Cognition. Oxford, 2022.

15-Aprel, 2026-yil

4. Knoors H., Marschark M. Educating Deaf Learners: Creating a Global Evidence Base. Oxford University Press, 2023.

5. World Bank. Inclusive Education Approaches for Children with Disabilities. Washington DC, 2024.